

РЕКВІЗОВАНІ В ПЕРШУ СВІТОВУ ВІЙНУ ДЗВОНИ ПЕРЕМИШЛЬСЬКОЇ ЄПАРХІЇ
ЯК КАМПАНОЛОГІЧНІ ДЖЕРЕЛА

У статті висвітлюється важливе питання реквізиції дзвонів на теренах Західної України в роки Першої світової війни. Уперше в науковий обіг уведено відомості про вилучені дзвони в парафіях Перемишльської єпархії. Ці дзвони є цінними кампанологічними джерелами, що допомагають отримати інформацію про побутування дзвонарства на етнічних просторах українців.

Ключові слова: Перемишльська єпархія, парафії, Перша світова війна, дзвони, реквізиція, кампанологічні джерела.

Проблема збереження пам'яток дзвонарства є болючим питанням, адже з винайденням гармат виробництво дзвонів йшло паралельно з їхнім примусовим вилученням для задоволення мілітаристських потреб. Ще в "Літописі Самовидця" мовиться, як після захоплення 1672 р. турками Кам'янця-Подільського "жадного звона не осталось, усе турки поскидали и порозбивали, а инніе Дорошенко побрал" [4, с.114]. Антон Петрушевич серед вибраного у "Сводной галицко-русской летописи" зі співчуттям до цих поважних церковних атрибутів згадував не тільки про дзвони цього міста, а й про указ 1700 р. московського царя Петра I щодо їх відбирання для військових нужд ("із тих дзвонів, які будуть признані зайвими, за якісь три місяці було вилито [...] 100 великих, 143 польові гармати, 12 мортир і 13 гаубиць" [7, с.9]). Тоді ж подібне мало місце з боку шведських окупантів на теренах Галичини [7, с.39]. Найбільше українське дзвонарське мистецтво постраждало в роки Першої [5; 15; 17] і Другої світових воєн [2], соціалістичної індустріалізації [6; 12], депортації українців у Польщі [3; 8; 13; 18], атеїстичних кампаній, унаслідок чого пропали унікальні пам'ятки ливарського мистецтва, а споруди для дзвонів позбулися віками збираних комплектів цих ідіофонів; їхня музика покинула звукове довкілля наших сіл і міст, що забрало його невід'ємний – ще з княжих часів – національний компонент (не випадково літописець у Галицько-Волинському зводі із захопленням згадав, що за правління князя Володимира Васильковича († 1288) було вилито "колоколы дивны слышаніемь. таких же не бысть въ всеи земли" [9, с.927]). Тому важко переоцінити *актуальність* вивчення питання реквізиції дзвонів в українській кампанології.

До проблеми вилучення дзвонів на теренах Східної Галичини, Збаражчини (тепер – Тернопільська область) уже зверталися Едуард Лозовий, Ярослав Стоцький; ними на основі архівних джерел описано перебіг подій зняття цих ідіофонів, непоправна втрата тих пам'яток, які не звільнялися від реквізиції, відзначено подвижницьку діяльність львівського архівіста, знавця середньовічного ливарницького промислу Кароля Бадецького щодо їх опису й урятування; Олег Іванусів і Василь Слободян, згадуючи загибель після Другої світової війни українських церков Перемишльської єпархії (існувала з XI ст. до середини ХХ), подають інформацію про знищення дзвіниць і, очевидно, дзвонів [3, с.170]. Подібне іноді зауважує Михайло Поврозник, зокрема, про дзвін холмської соборної церкви Різдва пресв. Богородиці, з якого "здерли" українські написи, але залишили зображення Богоматері [8, с.283]. Однак Василь Слободян в енциклопедичному виданні, присвяченому архітектурі й історії майже 800 церков, хоч ілюструє розповідь про долю дзвіниць їхніми світлинами, однак не наводить конкретної інформації про дзвони. Тому **мета** нашої роботи – привернення більшої уваги до них у Перемишльській єпархії, що сприятиме введенню до наукового обігу нових документів, відповідно до яких проводилася реквізиція пам'яток дзвонарського мистецтва, згадаються давніші, на підставі чого можна спробувати їх розшукати чи прослідкувати подальший жереб, висвітляться зусилля, спрямовані на збереження вартісних дзвонів, зокрема, рекомендації щодо зняття відбитків із рельєфних зображень на них; ця інформація допоможе в складанні бази даних про українські дзвони.

Церковна влада, передбачаючи негативні наслідки від військових дій, намагалася зменшити ймовірну шкоду для своїх матеріальних цінностей. Із цією метою, наприклад, у Станіславській єпархії 7 серпня 1914 року було прийнято рішення в разі ворожих нападів на тутешній край або проходження по його теренах фронтових дій "метрики і всякі цінні ефекти майна церковного і ерекціонального в безпечне місце в землю закопати, щоби не загинули, або щоби

в огні не згоріли” [1]. Зазначені заходи були недаремними, бо з початком Першої світової війни для безпосереднього вилучення дзвонів австрійський уряд поділив Галичину на три округи. На Перемишльщині реквізиція проводилася технічним відділом командування тамтешнього військового корпусу [5, с.68]; тут публікувалося у Віснику Перемишльської греко-католицької єпархії від 18 серпня 1916 р. повідомлення про розпорядження Міністерства віросповідань й освіти щодо збору на військові потреби певної частини дзвонів відповідно до указу від 9 травня того ж року; інформувалося, як їх знімати, передавався перелік тих, які спочатку звільнялися від знищення. Для кращого показу тодішньої ситуації наведемо розлогу цитату: “Оскільки на прохання високошановного єпископства є неможливим перегляд питання, чи ця вимога армійського керівництва і цей список не є своєрідним зведенням рахунків за закон від 11 грудня 1915 р., коли лише 1/3 перед початком війни наявного матеріалу дзвонів була вилучена, то ці вимоги не можуть розглядатися як основа зняття дзвонів; багато більшою буде кількість дзвонів, які дозволено залишити окремим церквам, узгоджена церковними представниками та військовим відомством. Лише ті дзвони, які в їхніх списках захищені від зняття як історичні пам’ятки, повинні за будь-яких умов залишатися в церкві. Згідно із цим прошу, йшлося далі, високошановне єпископство довести до відома окремих церковних управляючих, які дзвони, відповідно до списку не підпадають під вилучення як історичні пам’ятки” [14]. Ознайомлення проводилося за допомогою виготовлення посвідчень дзвонів, у яких відзначалися ті, що спочатку не підпадали під зняття як історичні пам’ятки. У ході реквізиції дзвонів оформлявся протокол їхньої передачі, який мав зберігатися в церковному архіві з тим, щоб у касу храму переказалися кошти на відшкодування. Надалі це мало б послужити базою спеціального фонду для придбання нових дзвонів. Їхнє зняття в Галичині почалося 14 серпня 1916 р.

Передувало вилученню дзвонів у Галичині, як установив Едуард Лозовий, звернення австрійського уряду 21 травня 1915 року стосовно добровільного пожертвування “непотрібних” ідіофонів на мілітаристські цілі. Ця урядова провокація спричинила вибух “патріотичного ентузіазму”, що призвело до втрати значної кількості цінних історичних пам’яток [5, с.64]. Тому одним із документів перемишльського єпископства від 29 липня 1916 року зверталася увага духовенства на те, щоб в інтересах збереження всіх предметів церковного мистецтва не продавалося та не жертвувалося дзвонів і церковних предметів мистецької вартості (навіть у найбільш добрих намірах, як-то на військові цілі) [10].

На жаль, хоч реквізиція проводилася на основі встановленого порядку, але не всіх приписів в умовах війни можна було дотриматися. Наприклад, тогочасні львівські газети з тривогою за долю наших пам’яток писали, що однією з причин втрати давніх дзвонів із руськими написами було датування не арабськими цифрами, а кирилицею, яку не всі могли правильно прочитати. Тому військові вилучали дзвони давніших років виготовлення [11].

Церковним громадам на перших етапах реквізиції дзвонів давали можливість їх викупити. Приміром, у розпорядженні уряду від 7 липня 1916 року йшлося про те, що “військові органи дістали поручення рівночасно відбирати і дзвони реквізовані і дзвони даровані в таких случаях де громадам було неможливо відставити дзвони на свій кошт” [14, с.60].

У той час розсилання списків дзвонів до кожної парафії ускладнилося, тому єпископський ординаріат опублікував перелік тих церковних атрибутів, які консерваторський крайовий уряд виключив від реквізиції. Передусім це стосувалося дзвонів, виготовлених включно до 1700 року, за деяким винятком (далі вони перелічувалися). Після цього поміщався список тих, що хоч вилиті у XVIII ст., але рятуються від знищення. Завдячуючи цим перелікам, нині маємо можливість згадати давніші пам’ятки дзвонарського мистецтва (подаємо не за колишніми деканатами, а давністю виготовлення; дзвони одного часу виготовлення розміщено за найбільшими розмірами; якщо в оригіналі вказувалася кількість років ідіофона, то ми для зручності перекладали в імовірний час відливання; слово “матерна” (далі – мат.) означає церкву однойменної парафії) [14, с.53–62].

<i>Парафія</i>	<i>Церква</i>	<i>Промір</i> <i>(нижній діаметр (?) у см)</i>	<i>Вага</i> <i>кг</i>	<i>Вік</i> [*]
Присліп	матерна	52	25	1615
Макова	мат.	39	20	1618
Макова	мат.	29	7	1618
Городище	мат.	40	35	1645
Стебник	дочірна Кольпець	34	25	1652
Бітля	мат.	44	50	1666
Гнила	мат.	45	70	1666
Гнила	мат.	32	25	1666
Мокряни Малі	доч. Макунів	45	25	1690
Макова	доч. Гувники	36	20	215 років (у 1915 р.–1700 ?)
Чашин	мат.	53	150	1701
Чертеж	доч. Костарівці	43	–	1701
Устрики Долішні	доч. Стрвжик	30	25	1701
Ізби	мат.	57	185	1702
Острів	доч. Тучапи	56	48	1702
Тулиголови	мат.	50	–	1702
Порохник	мат.	43	–	1702
Маластів	доч. Пантна	32	35	1702
Кіньске	доч. Кремяна	31	14	1702
Кобло Старе	мат.	42	–	1703
Крехів	мат.	52	150	1704
Змиєвиска	мат.	50	180	1705
Хлівчани	мат.	50	–	1705
Яблониця Руска	мат.	42	55	1705
Тершів	мат.	37	210	1705
Заколоть	мат.	33	15	1705
Волиця	доч. Ратнавиця	35	–	1707
Лаврів**	Василіанський монастир	110	–	1708
Лаврів	Василіанський монастир	87	–	1708
Лаврів	Василіанський монастир	78	–	1708
Страшевичі	мат.	51	–	1708
Воютичі	мат.	47	60	1708
Бронія (?)	мат.	44	31	1708
Ожомля	мат.	40	–	1709
Ожомля	мат.	30	–	1709
Нове село	доч. Кошелів	38	42	1709
Усте Руске	мат.	77	–	1710
Перемишль	катедр. церква	105	–	1711
Щирець	Щирець при Немирові	64	–	1711
Улюч	мат.	60,5	180	1711
Ваневичі	доч. Морозовичі	43	–	1711
Старе село	мат.	42	–	1711
Довжнів	мат.	30	15	1711
Улюч	мат.	29,5	13	1711
Лаврів	Василіанський монастир	55	–	1712
Скопів (?)	доч. Бабичі	43	–	1712
Болохівці	доч. Раневичі	38	–	1712
Дубровиця	мат.	37	–	1712
Немирів	мат.	47	50	1713
Речичани	мат.	35,5	–	1713
Улюч***	мат.	35	20	1713

* Дзвони одного часу виготовлення розміщено за найбільшими розмірами; якщо в оригіналі вказувалася кількість років ідіофона, то ми для зручності переводили в імовірний час вилиття; слово “матерна” (далі – мат.) означає церкву однойменної парафії.

** Лаврів, тепер село Старосамбірського району Львівської обл.

*** Улюч, тепер село Бжозовського (Березівського) пов. Підкарпатського воєводства в Польщі.

Немирів	мат.	81	500	1714
Викоти	мат.	58	600	200 років (1715 ?)
Нове місто	мат.	55	75	200 років (1715 ?)
Махнів	мат.	52	100	200 років (1715 ?)
Нове місто	мат.	50	70	200 років (1715 ?)
Викоти	мат.	49	500	200 років (1715 ?)
Березка	мат.	47	–	200 років (1715 ?)
Лінина Велика	мат.	47	–	200 років (1715 ?)
Сілець	мат.	45	41	200 років (1715 ?)
Волоща	мат.	43	40	200 років (1715 ?)
Дошно	доч. Волтушова	37	40	200 років (1715 ?)
Брусно старе	доч. Брусно нове	47	–	1715
Мацина Велика	доч. Перегонина	47	200	1715
Вяцковичі	мат.	41	21	1715
Нижанковичі	мат.	49	350	1716
Опарівка	мат.	45	50	1716
Теглів	мат.	44	100	1716
Злоцке	доч. Щавник	25	30	1716
Смерековець	мат.	60	120	1717
Нагачів	доч. Семирівка	60	200	1718
Злоцке	доч. Ястрябик	50	100	1718
Смільник	мат.	46	70	1718
Губичі	мат.	43	–	1718
Сторонна	доч.	37	–	197 років (1718 ?)
Сторонна	доч.	29	–	197 років (1718 ?)
Улицко	мат.	50	–	1719
Маластів	доч. Пантна	46	125	1719
Стебник	мат.	77	200	1720
Тудорковичі	мат.	60	–	1720
Підбуж	каплиця	27	12,5	1720
Крампна	мат.	52	150	1720
Мацина Велика	мат.	44	30	1720
Борислав	доч. Мразниця	37	50	1720
Лаврів	Василіанський монастир	37	–	1720
Макова	доч. Гувники	42	25	1720
Нижанковичі	мат.	67	400	1721
Дахнів	доч. Залуж	45	37	1721
Дорожів	доч. Дорожів гор.	42	29,5	1721
Бенькова Вишня	мат.	40	30	1721
Гвоздець	мат.	30	25	1721
Дошниця	мат.	34	42	1722
Мостиска	мат.	61	150	1723
Милик	мат.	38	100	1723
Добра Шляхоцка	мат.	55	–	1724
Ясінка Масьова	доч. Кондратів	50	65	1724
Войткова	мат.	50	–	1724
Войткова	мат.	43	–	1724
Далява	мат.	30	–	1724
Кліцко	мат.	62	152	1725
Колодруби	мат.	48	–	1726
Туре	доч.	46	–	1726
Мацина Велика	мат.	39	25	1726
Святкова	доч. Святкова Делика	74	200	1727
Доброгостів	мат.	44	–	1727
Тинів	мат.	43,5	–	1727
Риботичі	доч. Кописно	42	40	1727
Ляшки Муровані	капличка на кладовищі	56	–	1728
Дорожів	доч. Дорожів гор.	54	72	1728
Монастирець	доч. Мости	50	–	1728
Уріж	мат.	46	70	1728

Корчів	доч. Стаї	26	40	1728
Лопінка	доч. Тискова	36	30	1729
Яворів				
мале передмістя	мат.	66	250	1730
Топільниця	мат.	59	40	1730
Топільниця	мат.	47	60	1730
Ластівки	мат.	45	29	1730
Гошів	мат.	44	41,5	1730
Топільниця	мат.	43	50	1730
Ластівки	мат.	42	26,5	1730
Олешичі	доч. Борхів	30	70	1730
Черхава	мат.	25	12	1730
Сінява	доч. Рудка	36	–	1731
Радруж	каплиця	30	20	1731
Радруж	каплиця	25	15	1731
Злоцке	мат.	25	15	1731
Туре	мат.	66	–	1732
Фельштин	мат.	43	100	1733
Дашівка	доч. Соколева Воля	35	40	1733
Граб	доч. Ожинна	33	40	1733
Мервичі	мат.	13,5	–	1733
Стронятин	мат.	49	45	1734
Боляновичі	мат.	48	–	1734
Вацовичі	доч. Снятинка	46	–	1734
Нижанковичі	мат.	83	500	1735
Бігалі	мат.	30	42	1735
Самбір	мат.	85	70	1736
Самбір	мат.	72	55	1736
Самбір	мат.	48	34	1736
Чирна	доч. Перунка	47	–	1736
Бандрів	мат.	49	80	1737
Чертеж	мат.	46	–	1737
Постолів	мат.	43	40	1737
Мохначка нижна	мат.	39	100	1737
Бандрів	мат.	30	20	1737
Чертеж	доч. Костарівці	34	–	1738
Бистриця	мат.	30	28	1738
Верхрата	мат.	62	150	1739
Улазів	доч. Німстів	52	25	1739
Якубова Воля	мат.	39	60	1739
Белз	передмістя	36	–	1739
Черхава	доч. Лукавиця	32	15	1739
Горожанка Велика	мат.	64	192	1741
Поздяч	мат.	39	–	1741
Стронятин	мат.	39	35	1741
Тудорковичі	Старгород	38	42	1741
Любича Князі	доч. Любича Камеральна	29	25	1741
Вошанці	мат.	78	98	1742
Злоцке	доч. Щавник	50	100	1742
Тершів	мат.	41,5	150	1742
Береги долішні	доч. Лодина	30	25	1742
Соколя	мат.	62	–	1743
Поворозник	мат.	38	50	1743
Будинин	доч. Василів	19,5	–	1743
Піддубці	мат.	70	180	1744
Криниця	мат.	56	150	1744
Нагорці	мат.	42	50	1744
Гошів	мат.	37	28,5	1744
Уріж	доч. Підмонастирок	35	32	1744
Піддубці	мат.	45	75	170 років (1745 ?)

Вірко	доч. Вірочко	43	–	1745
Береги Долішні	доч. Лодина	40	60	1745
Вербяни	мат.	67	–	1746
Чорноріки	мат.	40	–	1746
Колодруби	доч. Повергів	72	–	1747
Нове село	доч. Цішанів	44	50	1747
Угнів	мат.	82	700	1748
Белз	мат.	65	–	1748
Грушів	мат.	62	–	1748
Прилбичі	доч. Чолгині	60	–	1748
Биків	доч. Ортиничі	60	160	1748
Грушів	мат.	42	–	1748
Угнів	мат.	50	100	167 років (1748 ?)
Незнаєва	доч.	48	90	1749
Белз	мат.	33	–	1749
Камінка Лісна	мат.	73	–	1750
Селиска	мат.	37	36	1750
Лісковате	мат.	29	30	1750
Грозьова	мат.	52	100	1751
Мякиш Новий	мат.	49	45	1751
Грушів	мат.	47	–	1751
Устиянова Горішна	доч. Рівна	43	40	1751
Полянчик	мат.	38	45	1751
Лужок Горішний	доч. Бусовиска	38	33	1751
Мокряни Малі	доч. Мокряни Великі	37	50	1751
Мокряни Малі	доч. Шешеровичі	37	40	1751
Гільче	мат.	37	20	1751
Потелич	мат.	73	–	1752
Ляшки Муровані	мат.	55	–	1752
Лівчиці	мат.	61	130	1752
Вільки Мазовецкі	мат.	60	–	1752
Серни	мат.	58	–	1752
Лопінка	мат.	29	15	1752
Розбір Округлий	мат.	25	8	1752
Гійче	доч. Забіре	60	–	1753
Завадка	мат.	42	40	1753
Нове Село	доч. Кошелів	56	100	1754
Осердів	доч. Хлопятин	47	150	1754
Посада Риботицка	доч. Бориславка	37	30	1754
Тустановичі	мат.	41	–	1755
Орове	мат.	40	60	1755
Орове	капличка	32	40	1755
Мокряни	доч. Винники	48	77	1756
Ясінка Масьова	мат.	45	52	1756
Берест	мат.	29	30	1756
Любича Князі	мат.	66	100	1757
Скло	мат.	66	–	1757
Куликів	мат.	53	–	1757
Губичі	доч. Дерезиці	44	–	1757
Прилбичі	мат.	64	–	1758
Корчів	доч. Стаї	61	300	1758
Гільче	мат.	56	80	1758
Корчів	доч. Стаї	50	200	1758
Белзець (?)	мат.	40,3	–	1758
Нагачів	доч. Семирівка	40	80	1758
Кропильники	доч. Костельники	32	23	1758
Фльоринка	мат.	85	350	1759
Любеля	доч. Бесіди	69	400	1759
Тенетиска	мат.	46	120	1759
Климківка	доч. Лосе	36	35	1759

Хревт	мат.	46	50	1760
Курилівка	доч. Ожанна	44	–	1760
Мякиш	доч. Мякиш Старий	37,5	30	1760
Скварява Нова	доч. Скварява Стара	42	–	1760
Радиничі	доч. Чижевичі	47	49	1761
Молошковичі	мат.	36	–	1761
Тамановичі	доч.	36	–	1761
Іскань	мат.	28	12	1762
Яблониця польська	мат.	66	300	1763
Кальників	мат.	53	–	1763
Кальників	мат.	46	–	1763
Попелі Долішні	мат.	44	–	1763
Дениска	доч. Новосілки Передні	42	–	1764
Райтаревичі	доч. Рогізно	40	100	1764
Загіре	доч. Хлопчиці	75	290	150 років (1765 ?)
Смільник	доч. Миків	58	50	150 років (1765 ?)
Глумча	мат.	57	–	150 років (1765 ?)
Любині	мат.	56	–	1765
Кобильниця Волоска	мат.	55	40	150 років (1765 ?)
Нанова	мат.	45	59	1765
Солинка	мат.	27	22	150 років (1765 ?)
Баниця	доч. Чертижне	12,5	55	1765
Боратин	мат.	80	300	1766
Гійче	мат.	73	–	1766
Желдець	мат.	64	–	1766
Явірки	мат.	35	80	1766
Ліщава горішна	доч. Ліщавка	30	40	1766
Тилич	мат.	79	400	1767
Жегестів	мат.	45	35	1767
Ялове	доч. Мочари	40	35	1767
Бутини	мат.	50	60	1768
Опака (?)	мат.	36	75	1768
Новосілки Гостинні	мат.	32	20	1768
Гошів	доч. Рябе	46	60	1769
Никловичі	мат.	40	–	1769
Любича Князі	мат.	29	25	1769
Сторонна	мат.	39	–	146 років (1769 ?)
Довгомостиска	мат.	38	–	1770
Млини	мат.	54	–	1771
Хревт	мат.	46	45	1771
Лютовиска	мат.	30	–	1771
Розбір Округлий	мат.	51	18	1772
Кукизів	доч. Руданці	43,5	–	1772
Лінина Мала	мат.	42	70	1772
Матієва	мат.	80	500	1773
Сенькова Воля	мат.	28	–	1773
Іздебки	доч. Обарим	35	42	1774
Плазів	мат.	74	800	1775
Пелня	доч. Дудинці	50	–	1775
Крупець	мат.	42,5	25	1775
Воля Олещицка	мат.	41	–	1775
Торгановичі	мат.	58	–	1776
Воютичі	мат.	54	70	1776
Камяна	мат.	40	50	1776
Комарно	мат.	82	–	1777
Радиничі	мат.	51	57	1777
Ільник	доч. Ільник Запорозжский	28	50	1777
Райтаревичі	мат.	41	50	1778
Комарно	церква св. Петра і Павла	78	–	1778
Климківка	мат.	67	145	1778

Беньова	доч. Буковець	43	40	1778
Дальова	доч. Шкляри	46,5	72,5	1779
Воютичі	доч. Надиби	33	30	1779
Чорне	мат.	54	–	1780
Висова	мат.	57	–	1781
Радоцина	мат.	39	–	1781
Тудорковичі	доч. Старгород	54	92	1783
Явора	доч.	37	33	1783
Беньова	мат.	35	28	1783
Воля Мигова	мат.	41	100	1785
Мокротин	мат.	67	–	1789
Соколя	доч. Підгать	43	–	1789
Морохів	доч. Завадка	35	–	1789
Дашівка	мат.	41	50	1790
Башня	мат.	50	100	1793
Дмитровичі	доч. Дидятичі	45	50	1793
Тарнава Вижна	мат.	42	–	1793
Любачів	мат.	70	–	1799

Під час війни австрійська влада видала розпорядження про повторну реквізицію дзвонів. У новому документі, прийнятому 29 травня 1917 року, примушувалося здати на військові потреби всі дзвони з міді або її сплавів, розмір яких більший за 25 см. Звільнялися від реквізиції сигнальні дзвони на залізниці, фабриках, а також особливої мистецької та історичної вартості. При цьому консисторію, щоб зберегти цінніші, зобов'язувалося надавати інформацію не тільки про кількість дзвонів, а також їхню характеристику (які на них поміщено написи, дати виготовлення та орнаменти). Для цього просилося зробити відтиски, відповідно до надісланих раніше рекомендацій (вони повторно подавалися й у цьому розпорядженні), з “дат, написів і орнаментів” хоча б найважливіших партій.

Однак у розпорядженні від 11 червня 1917 року вже йшлося про те, що, унаслідок розпочатої в серпні 1915 року акції щодо вилучення великої частини церковних дзвонів, завдяки жертвності церковників, було здано значну кількість металу. Але в результаті несподівано довгої тривалості війни й у зв'язку із цим зрослої потреби в ньому, постала необхідність використати дзвони, що залишилися. Розпорядженням № 227 від 22 червня 1917 року оголошено реквізицію всіх мідних дзвонів і предметів із мідних сплавів діаметром більше як 25 см. Відповідно до цього під реквізицію підпали як церковні дзвони, так і ті, що служили нецерковним цілям, оскільки під тиском обставин, як ішлося в документі, стало неможливим утримуватися від вилучення в окремих церквах тих дзвонів, які служили збереженню традицій культури. Щоб узяти до уваги інтереси церкви, військові дали вказівку своїм установам залишити в храмах по найменшому дзвону.

Правда, з метою збереження пам'яті про дзвони, зокрема, назв, дат, фундаторів й іншої історично цінної інформації, рекомендувалося перед вивезенням “зробити точний відпис всіх написів [...], виконати гіпсові відливи із дзвонів, що мають більшу вартість, або зробити фотографічні відбитки” [16, с.62].

Нинішнім дослідникам можуть стати в пригоді рекомендації щодо зняття відбитків із рельєфних зображень на дзвонах, адже в згаданому документі описувався найпростіший спосіб створення відбитку прикрас. Для цього рекомендувалося дзвін очистити, передусім, від жирних плям (вони можуть утворитися від змащення осі, до якої він прикріплений), потім прикласти папір (його можна скласти вдвоє чи втриє) до місця, з якого робиться відтиск; змочивши папір, за допомогою м'якої щітки ударяти по ньому доти, доки він не прилипне до всіх поглиблень (якщо папір у деяких місцях порветься, на них треба накласти його шматок). Після цього папір залишається на дзвоні до того часу, поки не висохне, а потім обережно знімається й ставиться в тінь до повного зникнення вологи з відбитка [16, с.63].

Опубліковані списки є водночас цінним джерелом української кампанології в дослідженні інших аспектів дзвонарства, адже маємо можливість отримати інформацію про побутування дзвонів в окремих церквах Перемишльської єпархії. Приміром, динаміку поповнення комплектів цих ідіофонів на одній дзвіниці чи за роками в єпархії (наприклад, 1702 року придбано 6

дзвонів, 1705 – 5, 1708 – 6, 1711 – 7, 1720 – 8, 1730 – 9 і т. д.), залежність кількості та якості дзвонів від величини й багатства церковної громади (Грушів, Самбір, Топільниця), їхні можливості щодо закупівлі декількох дзвонів одного року, значну їхню кількість не тільки в монастирях, а й в окремих каплицях, за різним співвідношенням промірів і ваги дзвонів дізнаємося про неоднакові форми дзвонів. Усі ці дані й архівні джерела, до яких привернули увагу дослідники реквізиції дзвонів, сприятимуть подальшим студіям національної дзвонарської культури.

1. До Всечесного Духовенства і Вірних Епархії Станиславівської // Вістник Станиславівської Епархії. Річник. – Станиславів, 1914. – Ч. X. – Серпень. – С. 111.
2. Кіндратюк Б. Дзвони церковні Станиславова – Івано-Франківська / Богдан Кіндратюк // Івано-Франківськ : енцикл. слов. / авт.-упоряд.: Карась Ганна та ін. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2010. – С. 147–149.
3. Іванусів О. Церква в руїні: загибель українських церков Перемиської епархії / Олег Іванусів. – St. Catharines : Вид. “Св. Софії” реліг. т-ва укр.-катол. Канади, 1987. – 350 с.
4. Літопис Самовидця. – К. : Наук. думка, 1971. – 208 с.
5. Лозовий Е. Реквізиція дзвонів у церквах та костельолах Східної Галичини в роки Першої світової війни / Едуард Лозовий // Україна в минулому : зб. ст. – К. ; Львів, 1993. – Вип. 4. – С. 64–75.
6. Лукомський Г. Святе місто Київ / Георгій Лукомський // 1929 р. ; пер. з фр. О. І. Мельника ; його ж. З української художньої спадщини. – К. : Укр. пропілеї, 2004. – С. 358–456.
7. Петрушевич А. Дополнения к сводной галицко-русской летописи с 1700 по 1772 год изданной во Львове 1887 года. Ч. II / Антон Петрушевич. – Львов : Типография Ставропигийского ин-та, 1896. – 423 с.
8. Поврозник М. Альбом українських церков Закарпаття, Лемківщини, Холмщини та Підляшшя / Михайло Поврозник. – Лондон : Укр. вид. спілка, 1988. – 320 с.
9. Полное собрание русских летописей. Т. 2 : Ипатьевская летопись. – С. Пб., 1908. – 938 стб.+ 87 с.
10. Продаж дзвонів і металевих церковних предметів маючих артистичну вартість // Вісник Перемиської епархії. – Перемишль, 1917. – Ч. IX. – 22 черв. – С. 60.
11. Реквізиція дзвонів у Львові // Українське слово. – Львів, 1916. – 23 серп. – С. 1.
12. Січинський В. Дзвони / Володимир Січинський // Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Репринт. відтвор. вид. 1955–1984 рр. – Львів, 1993. – Т. 2. – С. 508.
13. Слободян В. Церкви України. Перемиська епархія / Василь Слободян. – Львів, 1998. – 864 с.
14. Справа реквізиції церковних дзвонів: про лист Міністерства Віросповідань і Просвіти від 21.07.1916 // Вісник Перемиської епархії. – Перемишль, 1916. – Ч. IX. – 18 серп. – С. 60.
15. Стоцький Я. Конфіскація нерухомого церковного майна та реквізиція церковних і костельних дзвонів на Збаражчині у 1914–1917 роках / Ярослав Стоцький // Київська церква : альманах християнської думки. – К. ; Львів, 1999. – № 6. – С. 126–129.
16. У справі відгисків із написів і плоскорізьб на зареєстрованих дзвонах // Вісник Перемиської епархії. – Перемишль, 1916. – Ч. IX. – 18 серп. – С. 63.
17. Szydłowski T. Dzwony starodawne z przed r. 1600 na obszarze b. Galicji / Tadeusz Szydłowski. – Kraków, 1922. – S. VI–VII.
18. Ярославщина і Засяння 1031–1947 : історично-мемуарний збірник / ред.-упоряд. М. Семчишин ; співред. В. Бородач / редкол. В. Бородач [та ін.]. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1986. – 797 с.

В статті розглядається важливий питання реквізиції колоколов на Западній Україні в роки Першої світової війни. Вперше в науковий обіг вводяться свідчення про відокремлення колоколов в парафіях Перемишльської епархії. Ці колокола є цінними кампанологічними джерелами, що допомагають отримувати дані про існування колоколов і звуків на етнічних територіях українців.

Ключові слова: Перемишльська епархія, парафії, Перша світова війна, колокола, реквізиції, кампанологічні джерела.

The article highlights the important issue of bells requisition in western Ukraine during the First World War. For the first time put into practice information about removed bells in the parishes of Przemyśl eparchy. These bells are valuable campanological sources to help obtain information about the existence of bell ringing on the Ukrainian ethnic spaces.

Key words: Przemyśl eparchy, parishes, World War I, bells, requisition, campanological sources.